

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده ادبیات، زبان ها و تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ اسلام

عنوان

زمینه و عوامل گسترش اسلام در کشمیر از قرن ۷ تا ۱۰ ه.ق

اساتید راهنما

دکتر فاطمه جان احمدی

دکتر شهلا بختیاری

دانشجو

اعظم مظاهری

مهر ۹۱

کلیه دستاوردهای این پروژه متعلق به دانشگاه الزهراء (س) است.

تقدیم بہ:

تقدیم بہ پیشکابہ بی مثال پدر، مادرم و ہمسرم

پدری کہ یادش در خاطر م بہ بزرگی و عزت ہمیشہ جاویدان خواهد ماند و آرامش امروز خود را در پرتو تلاشهای دیروز او می بینم.

مادری کہ همچون شمعی، روشنی بخش سحلات زندگی م بود و ایثار را در مرتبہ والای او نظارہ کر، مسم.

با تعظیم در محضر این عزیزان

تقدیر و شکر:

تکمیل این پایان نامه بدون حضور افرادی که همراه من در پیشبرد این پژوهش بودند، امکانپذیر نمی بود. به همین خاطر بر خود واجب می دانم از تمامی افرادی که در طی مراحل تکمیل این پایان نامه مرایاری رساندند، کمال شکر و سپاس را ابراز دارم. چرا که بهره گیری از وجود پر فروغ این عزیزان به جدیاری رسان من در این مسیر بودند.

ابتدا با تمام هستی و وجود از محضرباری تعالی سپاس و شکر را دارم. در مراحل مختلف حیات خود دستان پر مهر او را با چشم دل نظاره کر بودم و او را یکتای بی همتا، سرور و استایش می دانم.

در مرتبه بعد از استاید کر انقدر خود نهایت شکر را دارم. چرا که اجازه دادند محضرباری عزیزان کسب فیض نمایم. سرکار خانم دکتر جان احمدی، استاد بالا مقام، که در ضمن ارائه هر چه بهترین پایان نامه به لحاظ علمی، نگاه انسانی خویش را همیشه مبذول این جانب داشتند و تمامی مراحل پذیرای من بودند. همچنین سرکار خانم دکتر تجتاری که با تدبیر و ارائه راهکارهای مفید و سازنده، در پیشبرد بهترین پایان نامه مرایاری رساندند.

چکیده

همسو با گسترش اسلام در کشمیر که هم‌زمان با پایان حکومت شاهان هندوی کشمیری بود، هرج و مرج ۲۰۰ ساله و سستی نظام کاستی صورت گرفت دعوت عارفان و صوفیان ایرانی از جمله میر سید علی همدانی، میر سید محمد همدانی، میرزا شمس‌الدین عراقی و روی کار آمدن حکومت‌های اسلامی در کشمیر توسط شاهمیران و چاک‌ها توانست دوره حکومت‌های اسلامی در کشمیر را ایجاد نماید. بررسی زمینه‌های گرایش مردم کشمیر از آیین هندو به اسلام و عواملی که سبب ساز نهادینه شدن این جریان گردید از آن روی که شاید بتواند در حل منازعات امروز کشمیر نیز اثر گذار باشد حائز اهمیت است.

از هم پاشیدگی سیاسی و اجتماعی کشمیر که از قرن ۱۶ ه ق. ۱۱ میلادی آغاز شده بود، هرج و مرج در امور مذهبی، فرقه‌گرایی هندوئیسم، گرایش به خرافه پرستی و سستی نظام کاستی سبب ساز شروع روند اسلام‌گرایی کشمیران شد و به دنبال تلاش عارفان و صوفیان مبلغ اسلام، روی کار آمدن حکومت‌های اسلامی و حمایت آن‌ها از جریان اسلام‌گرایی سبب ساز گسترش اسلام و به موازات آن نفوذ فرهنگ، زبان و ادب فارسی در میان مردم کشمیر گردید.

این پژوهش بر اساس روش کتابخانه و استناد به منابع، در ضمن توصیف وقایع به تحلیل داده‌های تاریخی توجه دارد تا تصویر روشنی از روند اسلام‌گرایی کشمیران، زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر آن و معرفی و شناساندن حکومت‌های اسلامی کشمیر شاهمیران و چک‌ها را ارائه دهد.

واژگان کلیدی: شاهمیران، چاک‌ها، میر سید علی همدانی، میرزا شمس‌الدین عراقی.

فهرست مطالب

مقدمه..... ۱

بخش اول مبانی تحقیق

۱-۱-مسأله پژوهش..... ۳

۱-۲-سوال های پژوهش..... ۴

۱-۳-فرضیه های پژوهشی..... ۵

۱-۴- بررسی و معرفی پیشینه..... ۵

۱-۶- تعریف واژگان..... ۲۱

۱-۷- اهداف پژوهش..... ۲۲

۱-۸- روش پژوهش..... ۲۳

بخش دوم پیشینه‌ی تاریخی - مذهبی کشمیر پیش از استقرار حکومت شاهمیران

۱-۲- جغرافیا تاریخی - سیاسی کشمیر..... ۲۴

۲-۲- وضعیت مذهبی کشمیر پیش از اسلام..... ۲۴

بخش سوم زمینه و عوامل مؤثر بر گسترش اسلام در کشمیر

۱-۳- عوامل بیرونی مؤثر بر گسترش اسلام در کشمیر..... ۳۲

۱-۳-۱- تجارت و نقش راه های تجاری در انتقال فرهنگ و تمدن اسلامی به کشمیر..... ۳۲

۱-۳-۲- مهاجران مسلمان به کشمیر..... ۳۴

۱-۳-۳- تصوف و صوفی گری..... ۳۵

۱-۳-۱-۳- نخستین صوفیان در کشمیر..... ۳۶

۱-۳-۱-۳-۱- بلبلی شاه سهروردی..... ۳۶

۱-۳-۱-۳-۲- نورالدین ولی..... ۳۷

۱-۳-۱-۳-۳- سید محمد نوربخش..... ۳۷

۱-۳-۱-۳-۴- شیخ بابا داوود کشمیری..... ۴۰

۱-۳-۴- نقش عارفان در گسترش اسلام در کشمیر..... ۴۰

- ۳-۱-۴-۲ ولادت و سلسله انساب میر سید علی همدانی : ۴۰
- ۳-۱-۴-۳ آموزه‌های دینی میر سید علی همدانی..... ۴۱
- ۳-۱-۴-۴ مذهب میر سید علی همدانی..... ۴۱
- ۳-۱-۴-۵ چگونگی غریمت به کشمیر..... ۴۳
- ۳-۱-۴-۶ آثار و تألیفات همدانی..... ۴۶
- ۳-۱-۴-۸ نقش میر سید علی همدانی در اسلام‌گرایی کشمیریان..... ۴۷
- ۳-۱-۴-۵ میرزا شمس‌الدین عراقی..... ۴۸
- ۳-۱-۴-۵-۱ سفارت میرزا شمس‌الدین عراقی و ورود به کشمیر..... ۴۸
- ۳-۱-۴-۵-۲ فعالیت تبلیغی میرزا شمس‌الدین عراقی..... ۵۰
- ۳-۱-۴-۵-۳ نقش میرزا شمس‌الدین در رواج تشیع در کشمیر..... ۵۲

بخش چهارم: نقش عوامل درونی در گسترش اسلام در کشمیر

- ۴-۱ سلسله شاهمیران..... ۵۴
- ۴-۱-۱ زمینه روی کار آمدن شاهمیران..... ۵۵
- ۴-۱-۲ تأسیس دولت شاهمیران در کشمیر..... ۵۶
- ۴-۱-۳ نقش سلسله شاهمیران در گسترش اسلام در کشمیر..... ۷۵
- ۴-۲ سلسله چک‌ها..... ۷۹
- ۴-۲-۱ زمینه روی کار آمدن چک‌ها..... ۷۹
- ۴-۲-۲ تأسیس دولت چک در کشمیر..... ۸۲
- ۴-۳ نقش سلسله اسلامی چک‌ها در گسترش اسلام در کشمیر..... ۸۷
- نتیجه‌گیری..... ۹۱
- فهرست منابع : ۹۲

مقدمه :

کشمیر در فاصله قرون ۷ تا ۱۰ ه. ق. پذیرای مهاجران ، صوفیان و عارفانی بود که توانستند اسلام صوفیان را به مردم آن که به واسطه آشنایی با آیین بودایی زمینه پذیرش اسلام صوفیانه را داشتند . معرفی نمایند و در این امر نقش ایرانیان حائز اهمیت است . تلاش‌های این مبلغان و مروّجان در کنار روی کار آمدن حکومت‌های اسلامی شاهمیران و چکان که تمایلات شیعی در برخی از آن‌ها نمایان بوده توانست دورانی را در تاریخ کشمیر ورق زند که اسلامی بودن حکومت‌های آن از وجوه ممیزه آن به شمار می‌رفت . پرداختن به زمینه اسلام پذیری کشمیریان و عواملی که سبب گسترش اسلام در کشمیر گردید مورد توجه پژوهش حاضر است . این پایان نامه بر اساس طرح پژوهش و بر پایه پاسخ دهی به سوالات مطرح شده شکل گرفته است .

بخش اول ، شامل مبانی و کلیات تحقیق است که در آن به مسئله پژوهش ، سوال پژوهش ، فرضیه پژوهش و تعریف واژگان و هدف و روش پژوهش پرداخته است .

بخش دوم به پیشینه تاریخ - مذهبی کشمیر پیش از ورود اسلام در کشمیر می‌پردازد که در آن ضمن اشاراتی مختصر به جغرافیایی تاریخی - سیاسی آن سعی شده است تصویری از موقعیت جغرافیایی آن ارائه گردد و هم چنین وضعیت مذهبی کشمیر پیش از اسلام نیز مورد توجه قرار گرفته است که در دادن پیش زمینه‌ای از وضعیت مذهبی کشمیر مفید است .

بخش سوم به زمینه و عوامل بیرونی مؤثر بر گسترش اسلام در کشمیر می‌پردازد که در آن به عوامل بیرونی که به تجارت و نقش راه‌های تجاری در انتقال فرهنگ و تمدن اسلامی ، حمله محمود غزنوی به کشمیر ، مهاجران مسلمان و صوفیان و نقش عارفان ایرانی هم چون میر سید

علی همدانی و میرزا شمس‌الدین عراقی تقسیم شده است ، می‌پردازد . در بخش چهارم و پایانی ، نقش عوامل درونی مؤثر در گسترش اسلام در کشمیر مورد بررسی قرار گرفته است . حکومت‌های اسلامی شاهمیران و چک‌ها ، زمینه روی کار آمدن آنان ، تأسیس و تثبیت این حکومت‌ها و نقشی که در حمایت از مبلغان و مروجان اسلامی داشتند و اقدامات حاکمان آن‌ها در این راستا همگی مورد بررسی قرار گرفته‌اند که تصویری از حکومت‌های اسلامی در کشمیر را نیز ارائه می‌دهد .

بخش اول

مبانی تحقیق

۱-۱-مسأله پژوهش:

کشمیر پس از گذراندن دوره‌های تاریخی قدم در راه پذیرش اسلام نهاد و توانست با گسترش اسلام برهه‌ای از تاریخ زرین کشمیر را ایجاد نماید. فرقه گرایی که در آیین هندوئیسم شکل گرفته بود و هم چنین پذیرش آیین بودایی و حمایت کوشان‌ها از آن به عنوان راهکاری جهت رسیدن به وضعیتی مطلوب‌تر سبب ساز شروع عصر طلائی بودائیسم در کشمیر گشت و در این میان زمانی برهمنیسم با به آتش کشیدن هزاران صومعه جانی تازه می‌گرفت و با خود خبر از به پایان رسیدن عصر سروری بودائیسم داشت. در جریان کشمکش‌های سیاسی، این مذهب بود که هم سو با آن دچار ضعف یا سستی می‌شد گویی مذهب و دین مردم ملعبه دست حاکمان بود که روزی می‌باید بودایی می‌شدند و روز دیگر برهمنی. در کش و قوس‌های به پایان رسیدن عمر شاهان هندوی کشمیر این اسلام بود که پذیرفته و فراگیر شد. تاریخ دقیق ورود اسلام به کشمیر معلوم نیست برخی آن را سال ۵۲۲ ه. ق. ۱۱۲۸ / میلادی می‌دانند آنچه مسلم است قرون نزدیک به ورود اسلام به کشمیر در زمینه سازی این امر مؤثر بوده است. اما واضح است این رینچن بودایی اهل لداخ بود که در جریان حوادث روزگار توانست در سال ۷۲۵ ه. ق. به تخت پادشاهی دست یابد و هنگامی که به دنبال دینی جهت اتحاد مردم بود مجذوب سید عبدالرحمان شرف الدین بلبل شاه سهروردی ترکستانی شد و با اسلام آوردن، نخستین حکمران مسلمان کشمیر لقب گرفت. پس از او به دنبال روی کار آمدن شاه میر که به قول هولتر از شاهزادگان ایرانی بود که از خراسان به کشمیر رفته بود سلسله اسلامی در کشمیر زمام امور را به دست گرفت وی که سال ۷۲۳ ه. ق. / ۱۳۲۳ م از سوی رینچن به وزارت رسید ۲۳ سال بعد بر مسند پادشاهی تکیه زد و نخستین پادشاهی دودمان سلاطین کشمیری را ایجاد کرد تا ۹۶۸ ه. ق. / ۱۵۶۱ م حکومت کردند. او را فردی شیعی می‌دانند که مذهب حنفی را به دلیل در اقلیت بودن مذهبش در سراسر قلمرو

خود بر قرار نمود . دوره حکومت شاهمیران مصادف با ورود سادات فراری به کشمیر بود که طی آن میر سید علی همدانی با هفتصد تن از سادات همراهش در سال ۷۹۶ ه . ق به کشمیر رسید . پسرش سید محمد همدانی نیز همراه سیصد نفر از سادات همراهش برای ۱۲ سال به فعالیت‌های تبلیغی خود ادامه داد . دوره سلطنت اسکندر ملقب به بت شکن دوران سخت گیری نسبت به سایر مذاهب بود اما تنها در دوران حکومت زین‌العابدین بود که عصر طلایی تاریخ کشمیر آغاز گردید . پس از او در عهد حسن شاه این سادات بی‌هقی بودند که توانستند یک‌هزار و شصت سال در خلال ۶۰ سال از ۸۹۴ تا ۹۸۵ ه . ق / ۱۴۸۹ تا ۱۵۵۱ م باشند سلاطین شاهمیری یکی پس از دیگری و به دفعات برسند سلطنت تکیه زدند تا سال ۹۶۸ ه . ق . این چک‌های در دستان قدرت را بدست گرفتند و غازان چک سلسله چکان را تأسیس نمود . این طایفه تا ۹۹۷ ه . ق / ۱۵۸۹ میلادی حکومت کردند تا آن که اکبر شاه گورکانی آن‌ها را به زیر سلطه خود کشاند و از ۹۹۴ ه . ق تا ۱۱۶۴ ه . ق / ۱۵۸۶ تا ۱۷۵۱ م این سلاطین گورکانی هند بودند که زمامداران واقعی کشمیر محسوب می‌گشتند . تاریخی کشمیر از ۷۲۳ تا ۹۹۷ ه . ق / ۱۳۲۳ تا ۱۵۸۹ م مصادف با ظهور دو دولت اسلامی بود که شناخت هر چه بیشتر این برهه از تاریخ کشمیر می‌تواند به فهم عوامل گسترش اسلام در منطقه کمک نماید .

۲-۱-سوال‌های پژوهش :

- ۱-زمینه‌های پذیرش اسلام در کشمیر چه بود ؟
- ۲-عوامل مؤثر در گسترش اسلام در کشمیر چه بود ؟
- ۳-نقش دولت‌های اسلامی کشمیر در گسترش اسلام چه بود ؟

۳-۱- فرضیه‌های پژوهشی :

۱- سستی نظام کاستی حاکم بر جامعه ، هرج و مرج و اختلافات داخلی حکومت‌های هندو ، فرقه‌گرایی و کهنگی آیین هندو و رقابت‌های میان هندوها و بودایی‌ها زمینه پذیرش اسلام در کشمیر را فراهم نمودند .

۲- عوامل مؤثر در گسترش اسلام تابع دو مجموعه عامل درونی و بیرونی بوده است که به نظر می‌رسد در زمره‌ی عوامل درونی می‌توان به حکومت و سلسله‌های اسلامی اشاره نمود و در شمار عوامل بیرونی می‌توان به نقش مهاجران ، عارفان و صوفیان عمدتاً ایرانی پرداخت

۳- دولت‌های اسلامی شاهمیران و چک‌ها و وزیران مسلمان آن‌ها با تشویق و حمایت از عارفان و صوفیان ایرانی به نشر و گسترش اسلام کمک کردند .

۴-۱ بررسی و معرفی پیشینه :

زمینه و عوامل گسترش اسلام در کشمیر از قرن ۷ تا ۱۰ ه.ق عنوان پژوهش حاضر است که طبق بررسی‌های به عمل آمده در این ارتباط تحقیق و یا تألیفی مستقل صورت نگرفته است اما نظر به اهمیت روند اسلام‌گرایی شبه قاره هند و به موازات آن کشمیر که از دید تیز بین محققان به دور نمانده است ؛ تألیفات و مقالاتی بدست آمده است که به سه دسته مقالات ، تألیفات و پایان نامه تقسیم می‌گردد که در ابتدا به مقالات به عنوان پیشینه‌ی تحقیق پرداخت شده است و در ادامه به تألیفاتی که بیشتر به تاریخ شبه قاره‌ی هند نظر داشته و به موازات آن به صورت موجز و مختصر به کشمیر پرداخته‌اند ، اشاره خواهد شد .

مقاله :

مقاله « میر سید علی همدانی و تحلیل آثار او » نوشته سید محمود انواری^۱ : مؤلف پس از ذکر مختصری از ولادت ، زندگی و سفرهای همدانی بیشتر به معرفی و تلخیص کتاب احیاءالعلوم الدین غزالی است می‌پردازد و در عین حال دیگر آثار همدانی را نیز ضمن نام بردن شرح می‌دهد ، که از جمله آنها می‌توان به مرآت التائبین و سیرالطالبین ، رساله اعتقادیه ، رساله منامیه ، رسائل واردات ، درویشیه ، فتوتیه ، ذکریه ، داوودیه و اسرار وحی اشاره نمود . مقاله حاضر از جهت شناخت مقالات و آثار همدانی حائز اهمیت است اما از روند اسلام‌گرایی کشمیریان ، فعالیت‌های حاکمان سیاسی و معرفی خود حکومت‌های اسلامی و شیعی که هدف پژوهش حاضر می‌باشد مطلبی آورده نشده است که البته رویکرد مؤلف مقاله نیز در این راستا نبوده است

مقاله‌ی « میر سید علی همدانی مروّج تشیع در کشمیر » نوشته‌ی منصور میر احمدی و عبدالرضا احمدی^۲ : به زندگی ، شرح اسفار همدانی و علل موفقیت وی در کشمیر می‌پردازد و سعی در اثبات شیعی بودن وی دارد چرا که عده‌ای به دلیل ذکر نام خلفای راشدین در ذخیره الملوک او را سنی دانسته‌اند . از جمله مباحث دیگری که به آنها پرداخته شده است شرایط فکری و سیاسی و اجتماعی زمان همدانی است که در پی آن به علت مهاجرت همدانی از ایران به کشمیر به دلیل هراس از آزار تیمور نسبت به علویان و از جمله خاندان همدانی رخ داده است توجه می‌کند . مؤلف سپس به اندیشه سیاسی همدانی که همان سیاسی مقبول افلاطون و فارابی بوده است می‌پردازد و مجموعه آثار محتوم وی را ۶۲ اثر می‌داند . مقاله در واقع مختص به معرفی همدانی است که در آن نیز بیشتر به آثار و تألیفات وی اشاره داشته است و

^۱ - انواری ، سید محمود ، « میر سید علی همدانی و تحلیل آثار او » تبریز ، دانشکده ادبیات ، شماره ۱۲۳ ، ۱۳۵۶

^۲ منصور میر احمدی ، عبدالرضا احمدی ، « میر سید علی همدانی مروّج تشیع در کشمیر » شیعه شناسی ، شماره ۲۸ ،

در مورد شناخت زمینه‌ها و عوامل اسلام‌گرایی در کشمیر اشاراتی نداشته و صرفاً به یکی از مبلغان بزرگ کشمیر پرداخته است که البته از نظر پرداختن به اندیشه سیاسی همدانی که کمتر مورد توجه قرار گرفته حائز اهمیت است .

مقاله‌ی « کشمیر و اشاعر اسلام در آن کشور » نوشته‌ی خواجه عبدالحمید عرفانی^۱ : به وجه تسمیه کشمیر ، نژاد ، زبان و مشخصات کشمیریان از جمله توجه و علاقه آن‌ها به افکار ماوراءالطبیعه بود و همچنین علاقه به افکار متصوفه به عنوان ویژگی‌هایی که سبب شد آن‌ها به آسانی اسلام صوفیانه را پذیرا شوند ، اشاره کرده است . مؤلف سپس به حمله محمد بن قاسم به هند و اشارات مارکوپولو که عده‌ی زیادی از مسلمانان را در کشمیر دیده است توجه می‌کند و به کسانی که به اسلام‌گرایی کشمیریان کمک نمودند از جمله بلبل شاه ، میر سید علی همدانی ، رکن‌الدین ششی ، شمس‌الدین عراقی اشاره می‌کند و از این جهت جالب توجه می‌باشد ولی از آنجا که فقط به معرفی هر یک از این افراد پرداخته است و به اوضاع سیاسی زمان هر یک از آن‌ها و عوامل دیگر اسلام‌گرایی کشمیریان جز مبلغان و مروّجان نپرداخته است از این نظر کامل نیست و این در حالی است که رویکرد رساله حاضر توجه به تمامی زمینه‌ها و عوامل مؤثر در این فرآیند اسلام‌گرایی کشمیریان را دارد .

مقاله « ظهور و دوام اسلام در هند » نوشته پروفسور آنه ماری شیمیل^۲ : که به دو سلسله‌ی چشتیه و سهروردیه توجه نموده است ولی از ذکر دیگر طریقت‌ها از جمله کبرویه ، قادریه ، نقشبندیه و نعمت‌اللهیه به خودداری کرده است و به طریقت کبرویه و در رأس آن میرسید همدانی و فعالیت‌های این طریقت در کشمیر نپرداخته و تنها به ذکر مسائل مربوط به شبه قاره هند بسنده کرده است .

^۱ - عرفانی ، خواجه عبدالحمید ، « کشمیر و اشاعر اسلام در آن کشور » ، هلال ، شماره ۱۳ ، آبان ۱۳۳۴

^۲ - آنه ماری شیمیل ، « ظهوری و دوام اسلام در هند » ، حسن لاهوتی ، کیهان اندیشه ، شماره ۲۳ ، ۲۴ ، سال ۱۳۶۸

مقاله «تصوف در شبه قاره هند» نوشته سید عباس اطهر رضوی^۱: مؤلف به فرق صوفیانه مختلف در شبه قاره هند می‌پردازد که از جمله آن‌ها طریقت سهروردیه است که به مؤسسان و جریان رشد آن‌ها اشاره می‌کند. مؤلف به طریقت کبرویه که بیشتر در کشمیر نفوذ داشته است توجه نموده است که به میر سید علی همدانی که توسط شیخ شرف الدین محمود نظام الدین مزدقانی مرید علاء الدوله سمنانی به کبرویه پیوسته بود به عنوان مروّج طریقت کبرویه کشمیر پرداخته است اثر حاضر نیز از آن جا که تنها به یک طریقت توجه داشته و به میر سید علی همدانی و اقدامات و آثار او مختص شده است جهت شناخت فرآیند روبه رو رشد اسلام گرای در کشمیر و درک همه‌ی ابعاد آن و توجه به اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه کامل نمی‌باشد و این در حالی است که در رساله حاضر سعی بر شناخت همه‌ی عوامل و زمینه‌های اسلام‌گرایی کشمیریان دارد. مقاله‌ی «نقش چک‌ها در ترویج تشیع در کشمیر» نوشته غلام محمد متو (گلزار)^۲: به چگونگی روی کار آمدن چک‌ها، حکومت آن‌ها و روند سقوط چک‌ها که در نهایت منجر به از دست رفتن استقلال کشمیر گشت اشاره دارد و از آن جا که از عنوان مقاله‌ی نیز بر می‌آید طایفه‌ی چک‌ها شیعی مذهب بوده و مروّج تشیع در کشمیر بودند اما مؤلف از پرداختن به میرزا شمس‌الدین عراقی که مسبب شیعی شدن آن‌ها بوده و از مؤثران روی کار آمدن چکان بوده است خودداری نموده است. رساله حاضر سعی بر شناخت و معرفی دو سلسله اسلامی کشمیر از جمله چک‌ها دارد که در ضمن آن به مبلّغان و مروّجانی که از عوامل مؤثر در اسلام‌گرایی کشمیریان بوده و حتی در حکومت‌های اسلامی نیز مؤثر واقع شده‌اند توجه شده است و سعی در پرداختن به همه ابعاد آن دارد.

۱ - عباس رضوی، سید اطهر، «تصوف در شبه قاره هند»، فاطمه حسینی، اطلاعات حکمت و معرفت، شماره ۲۲، سال ۱۳۸۶

۲ - غلام محمد متو (گلزار)، «نقش چک‌ها در ترویج تشیع در کشمیر»، سخن تاریخ، شماره ۷، زمستان ۱۳۸۸

مقاله « سهم میر سید علی همدانی در انتقال فرهنگ ایران و اسلام به شبه قاره هند و پاکستان و ستم ستیزهای او » نوشته‌ی رضا مصطفوی سبزواری^۱ : مؤلف ضمن معرفی مختصر همدانی به نامه‌هایی که به حاکمان زمان خود جهت توصیه آن‌ها به عدالت‌گرایی و راهنمایی آن‌ها به سوی حکومت ایده آل اشاره می‌کند و به دیدار همدانی و حافظ پرداخته و شرحی را که همدانی بر اشعار حافظ نگاشته است نزدیک‌ترین شرحی می‌داند که نزدیک به عصر خود حافظ نوشته شده است .

مقاله‌ی حاضر از جهت شناخت تقابل همدانی با حاکمان عصر خود حائز اهمیت است ، اما وی نیز صرفاً به همدانی پرداخته است و حتی به اوضاع سیاسی زمان وی و حاکمان معاصر او جز اشاره به نامه‌های وی به برخی از آن‌ها چیز دیگری را مورد توجه قرار نداده است . تحلیل اوضاع سیاسی زمان این مبلغان که خود یکی از عوامل مؤثر در فراگیری اسلام بودند مورد توجه رساله حاضر است که در این مقاله به آن پرداخته نشده است .

مقاله « میر سید علی همدانی و سهم او در انتقال فرهنگ به شبه قاره » نوشته رشیده حسن^۲ : این مقاله نیز به ولادت ، نسب نامه‌ی او و آثار همدانی پرداخته است و از آن جا که به نامه‌های او به حاکمان سیاسی چون علاء الدین ، طغان شاه و میرزاده میرکا در ضرورت امر به معروف و نهی از منکر ، اهمیت توصیه و تبلیغ دین می‌پردازد مورد توجه می‌باشد اما این مقاله نیز صرفاً به همدانی پرداخته و به تنهایی نسبت به اهداف رساله حاضر کاستی‌های فراوانی دارد که البته با توجه به رویکرد مؤلف مقاله تأمل است .

^۱ - رضا مصطفوی سبزواری ، « سهم سید علی همدانی انتقال فرهنگ ایران و اسلام به شبه قاره هند و پاکستان و ستم ستیزهای او » آینه میراث ، شماره ۴۰ ، بهار ۱۳۸۷

^۲ - رشیده حسن ، « میر سید همدانی و سهم او در انتقال فرهنگ به شبه قاره » ، زبان و ادبیات فارسی ، ۶ ، ۱۳۵۸

تألیفات :

کتاب « تشیع در هند » نوشته‌ی جان نورمن هالیستر^۱ : مؤلف ضمن معرفی فرقه‌های اسلامی به ظهور مذهب تشیع و مذهب اثنی‌عشری و چگونگی ورود اثنی عشریه به مناطق مختلف هند می‌پردازد و طی چند فصل و چگونگی ظهور اسماعیلیه امامان فاطمی و مستعلیان اسماعیلی هند ، بهره‌ها ، نزاری‌ها و خوجه‌ها و آقاخان در هند اشاره می‌کند ورود اثنی عشریه به کشمیر نیز مورد توجه قرار گرفته است هر چند به ذکر نزاع‌هایی که در جریان حکومت شاهمیران و چک‌ها رخ می‌داده است به اختصار توجه شده است و از ذکر و بررسی چگونگی فراگیری اسلام در منطقه ، مروّجان اسلام در کشمیر و حمایت پادشاهان مسلمان شیعی دو سلسله اسلامی شاهمیران و چاک‌ها و تأثیرات سیاسی ، فرهنگی ، اجتماعی و مذهبی آن‌ها خودداری شده است ، حال آنکه پرداختن به عوامل اسلام‌گرایی کشمیریان ، ترویج اسلام صوفیانه ، مروّجان و عارفان صوفی همچون میر سید علی همدانی ، میر سید محمد همدانی و میرزا شمس‌الدین عراقی و سیاست‌های همراه با خشونت و یا متعصبانه‌ی حاکمان مسلمان کشمیر به تفصیل مورد توجه قرار نگرفته است .

کتاب « شیعه در هند » نوشته‌ی سید عباس اطهری رضوی^۲ : کتاب دیگری است که در زمینه‌ی تاریخ تشیع در هند می‌باشد . این اثر نیز چون مطالعه‌ی پیشین به شکل‌گیری تشیع ، خلافت و جانشینان امام حسین (آ) معرفی بزرگان شیعه ، مؤلفان شیعه از قرن اول تا دهم هجری پرداخته است که به نظر می‌رسد خیلی با موضوع شیعه در هند که پرداختن به آن هدف مؤلف بوده است ارتباط ندارد . در فصول بعدی وی به تشیع در شمال هند ، شیعیان ، زیدیه ، اسماعیلیه در سند ، گجرات ، دهلی ، صوفیان و سادات شیعیان پرداخته و در فصلی

^۱ - هالیستر ، جان نورمن ، تشیع در هند ، آرمیدخت مشایخ فریدنی ، تهران ، نشر دانشگاهی ، ۱۳۷۳

^۲ - اطهر رضوی ، سید عباس ، شیعه در هند ، ج . اول ، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی ، قم ، دفتر تبلیغات اسلامی ، ۱۳۷۶ ،

جداگانه ذیل عنوان « تشیع در کشمیر » به بررسی وضعیت سادات بیهقی که در سده‌ای از حکومت شاهمیران بر امور سیاسی مسلط گشتند پرداخته و سپس به میرزا شمس‌الدین عراقی و حمله‌ی میرزا حیدر دو غلات به کشمیر و حکومت ده ساله‌ی وی و روی کار آمدن چک‌ها اشاره نمود است. در واقع مؤلف صرفاً به شیعی گرای کشمیریان دوران حکومت چک‌ها توجه نموده است و از پرداختن به چرایی و چگونگی پذیرش اسلام خودداری کرده است مؤلف در فصل‌های بعدی کتاب به نقش فعالان مذهبی هند همچون شاه فتح اله شیرازی، شاه طاهر، میر محمد مؤمن استرآبادی و قاضی نورالله حسینی مرعشی شوشتری که در هند به شهید ثالث معروف است به طور مفصل پرداخته است که از این نظر مطالعه‌ی کتاب فوق حائز اهمیت است و می‌تواند اطلاعات سودمندی را به خواننده منتقل نماید.

کتاب « طریقه چشتیه در هند و پاکستان » نوشته غلام علی آریا^۱: یکی از تألیفاتی است که به صورت ضمنی و کلی ضمن پرداختن به فرق صوفیان و از جمله چشتیه در هند و پاکستان اشارات مختصری به کشمیر نیز دارد و اسلام‌گرایی کشمیریان را به واسطه فعالیت داعیان و سماعیلی می‌داند که هم‌زمان با ورود همدانی به کشمیر به اوج خود رسیده است. مؤلف به حکومت‌های اسلامی شاهمیران جز به اختصار نمی‌پردازد و از چک‌ها نیز سخن به میان نمی‌آورد.

کتاب « تصوف در هند » نوشته سید اطهر عباس رضوی^۲: به طریقت‌های صوفیانه در هند می‌پردازد که در ذیل آن به طریقت سهروردیه در کشمیر نیز اشاره می‌کند که به موجب آن بلبل شاه را که سبب اسلام آوردن رینچن شاه در کشمیر بوده است را از مریدان یکی از خلفای شیخ شهاب‌الدین سهروردی ترکستانی می‌داند و تجدید حیات طریقت سهروردیه در کشمیر را

^۱ - آریا، غلامعلی، طریقه چشتیه در هند و پاکستان، تهران، گلشن، ۱۳۶۵

^۲ - عباس رضوی، سید اطهر، تاریخ تصوف در هند، منصور معتمدی، تهران، دانشگاهی با تهران، ۱۳۸۰